

Отже, усе зазначене вище дає підстави стверджувати, що діалектні прислівники як невідмінна складова лексики поліщуків разом з іншими вербальними засобами доповнюють своєрідну мовну картину цієї частини українського етносу, оскільки функціонують у прислів'ях і приказках, фразеологізмах, замовляннях, відображають особливості народного мовлення, свідчать про активність говіркового словотворення як ідентифікаційну рису етнічної групи одного з архаїчних ареалів Славії, який кореспондує багатий живомовний матеріал не тільки для лінгвістики, а й етнолінгвістики, культурології, етнології й спонукає до більш докладного вивчення та проведення компаративних студій у цій царині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К. : Довіра, 2003. – Ч. 3 : Матеріали до Лексичного атласу української мови / Уклад. : Ю. І. Бідноштя та ін. – 225 с. : іл.
2. Говірки Чорнобильської зони. Тексти / Упор. Гриценко П.Ю., Малахівська О. А., Прилипка Н.П. та ін. – К. : «Довіра», 1996. – 360 с.
3. Говори української мови (Збірник текстів) / Відп. ред. Т. В. Назарова. – К. : Наукова думка, 1977. – 590 с.
4. Городенська К. Прислівник / К. Городенська // Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Ппульсари», 2004. – С. 298–327.
5. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія української літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Григоренко. – К., 2005. – 20 с.
6. Гриценко П. Ю. Дослідження говірок Чорнобильської зони на тлі інших діалектних систем // Говірки Чорнобильської зони : Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. – К. : Довіра, 1999. – 271 с.
7. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся / П. С. Лисенко. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. – 72 с.
8. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
9. Прилипка Н. Структура й генеза прислівників / Н. Прилипка // Говірки Чорнобильської зони : Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. – К. : Довіра, 1999. – С. 51–60.

Ермоленко С. І., Лясецька Н. В.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ВОКАТИВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО)

Актуальність статті зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення специфіки мовлення у сучасній українській літературі, зокрема до вокативів у прозовому мовленні Оксани Забужко.

Вокатив із семантико-синтаксичного боку досліджували М. Скаб [11] (семантико-синтаксична варіативність вокатива в українській мові), П. Дудик [5] із формально-граматичного (звертання-речення сучасній українській мові), із функціонально-структурного М. Гринишин [3] (вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування), І. Бойко [1] (семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості), О. Межов [9] (функціональне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса), Ю. Вольська [2] (неелементарні прості речення з вокативними синтаксемами, їх реалізація у творах Т. Г. Шевченка), А. Каратаєва [10] (український вокатив у текстовій структурі історичного роману “Диво” Павла Загребельного), Н. Данилюк [4] (семантико-стилістичні особливості народнописаних звертань) та ін.

Метою дослідження є визначення семантико-граматичних особливостей вокатива на матеріалі творчості Оксани Забужко.

Термін "вокатив" ми тлумачимо у широкому розумінні, посилаючись на "Словник іншомовних слів": "вокатив" 1) кличний відмінок; 2) звертання" [12, с. 223].

Кличний відмінок іменників найчастіше вживається у реченнях із дієслівним присудком у формі 2-ї особи наказового способу, у яких іменникове звертання виступає складною синтаксемою із значенням адресата і потенційного суб'єкта дії. Ця функція є первинною семантико-синтаксичною функцією кличного відмінка, з якою співвідноситься його первинна формально-синтаксична функція підмета, напр.: *Дай спокій, Дарино* [6, с. 74]; *Випрочуйся, жінко вербова* [7, с. 73].

Функція адресата і потенційного суб'єкта дії є базовою для кличного відмінка у вторинних функціях. У реченнях будь-якої структури (за винятком речень із формою 2-ї особи наказового способу) у кличному відмінку акцентується значення адресата і відповідно знебарвлюється супровідне значення потенційного суб'єкта дії, а також набувається залежність звертання від граматичної основи речення у цілому, напр.: *Владиславо, твоя розповідь наштовхнула мене глянути на європейську рецепцію твоїх «Секретів»...* [6, с. 74]; *Добре питання, Дарино, дякую...* [6, с. 80]; *А то помада, Дарино ...* [6, с. 83]. Форма кличного відмінка у конструкціях типу *Угу... Адю, ти не пам'ятаєш, у чому полягає онтологічний доказ Буття Божого? ...* [6, с. 129] синтаксично пов'язана із займенниками 2-ї особи і дублює їхню семантико-синтаксичну функцію, тобто виконує роль синтаксеми з ідентифікуючою функцією. Кличний відмінок може виступати в позиції однослівних речень типу *Тільки ж – Господи! – не обмани* [7, с. 147], які є семантично-функціональними еквівалентами речень із присудком у формі наказового способу.

У граматичній системі сучасної української мови кличний відмінок виявляє семантико-синтаксичну, формально-синтаксичну і морфологічну співвідносність із називним відмінком. Зокрема, обом відмінкам притаманна абсолютна омонімія закінчень у прикметниках та у формі множини іменників і часткова омонімія в іменникових формах однини. Напр.: *Добреє утро, Адріан Амброзьїч* [6, с. 172]; *Я їду, Адуська, секундочку, вже їду!* [6, с. 239]; *Хто сміливий, агов, дівчатка!* [8, с. 316].

Залежно від різних типів реченневих конструкцій потрібно розрізняти чотири різновиди вокатива (з уведенням до функціональних характеристик емотивних супровідних відтінків):

1) семантично складний кличний полісемантичний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); напр.: *Господи, покажи їм, хай усе перейде добре* [6, с. 206]; *Помоліться за моїх батьків, отче...* [6, с. 214];

2) семантично складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта; напр.: *Його просто пізно принесли, «Орку»* [6, с. 216];

3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію синтаксично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи; напр.: *Та ти таки на правду помічна медсестра, дівчино!* [6, с. 223]; *Адю. Адю, а коли ти був маленький, ти з дівчатками грався?* [6, с. 255];

4) кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури, напр.: *Адюсь. Адю, послухай мене* [6, с. 249].

Отже, первинними функціями кличного є семантико-синтаксична функція адресата вольової дії – потенційного суб'єкта дії і формально-синтаксична функція підмета.

У реченні звертання відділяється від інших слів комою чи три крапки, знаком оклику чи питання, напр.: *Знаєш, чого мені безумно жалко, ма?* [6, с. 297]; *Хіба «правильно» – це завжди легко, Дарусю?!* [6, с. 301]; *Кохане мос... кохане...* [6, с. 533]. Із стилістичною метою, щоб передати експресивно-оцінну конотацію, Оксана Забужко послуговується декількома знаками, незакінченими або скороченими словами, злиттям слів, напр.: *Привіт, ма (о Боже, ну й голос у неї – як у ворони!), як ти?* [6, с. 275]; *Мам, я звільняюсь з роботи* [6, с. 283]; *Андріанаброзьїч!* [6, с. 388]. Окрім орфограм і пунктограм, іноді у художній прозі письменниці трапляється емфатичний наголос, графічно його вимову Оксана Забужко відтворює таким чином: *Ю-у-ууркуууу!* [6, с. 134]; *О-оллю!* [6, с. 531].

Загалом у лінгвістиці до статусу звертання та його функціонального навантаження існує кілька підходів. Одним із найпоширеніших і методично апробованих, репрезентованих у більшості

вувзівських та шкільних посібників, постає кваліфікація звертання як такого, що членом речення не виступає.

Звертання відбивають емоційно-вольову сферу мовця. Здебільшого в них поєднано дві функції: апелятивну й експресивну. У неускладненому вигляді апелятивна функція звертання виступає в офіційних сферах спілкування (заклики, розпорядження, приписи тощо). У художньому мовленні своїх персонажів Оксана Забужко виражає не тільки звернення до адресата, а й ставлення мовця до нього. Пор.: *Киць, ти куди пропав, я тобі вже третій раз дзвоню?* [6, с. 405]; *Але ти – ти проскочила, Дарцю* [8, с. 171]; *Зараз, Мілюнчику, зараз, кохана, зараз...* [8, с. 120]. Як ми бачимо, Оксана Забужко використовує пестливі форми вокативів або прикметники, щоб передати близькі й інтимні стосунки між персонажами її творів.

Отже, традиційно звертання вважають одиницею, що перебуває поза синтаксичними зв'язками з іншими членами речення, тобто синтаксично ізольованою його частиною.

Реченням, ускладненим звертаннями, властивий різний ступінь напівпредикативності. Мінімальний ступінь напівпредикативності мають інтерпозиційні звертання, виражені іменником без супровідних залежних слів: *Я сама ще в місті, Адю, щоїно звільнилась ...* [6, с. 406].

Загальна синтаксична функція звертання полягає у називанні адресата мовлення. Ця функція не є однорідною, що спричинює різноманітність синтаксичних відношень звертань із реченням. Синтаксичні відношення звертань із реченням не є формами простих (із погляду вярження синтаксичних зв'язків) відношень, у які вступають слова, що їх традиційно називають членами речення.

В українській мові звертання функціонує у двох морфологічних різновидах: у номінативі й вокативі (кличний відмінок). Природним для української мови є звертання у кличному відмінку. Але наявність морфологічного показника кличного відмінка не є єдиним виразником синтаксичної функції звертання. Основними граматичними показниками синтаксичної функції звертання є інтонація і синтаксична позиція в реченні. Пор.: *А почервонів як густо, лялечко...* [6, с. 459]; *Не знаю, Лялюсь...* [6, с. 535]; *Я видержу, Адріане* [6, с. 547]; *Нема безвихідних ситуацій, хлопче* [8, с. 203]. У постпозиції звертання акцентують увагу на дії або стані, тоді як у препозиції на адресата мовлення: можливі повтори, як засіб концентрації уваги на адресаті мовлення: *Адріане! Ви ніхто його напращу не знаєте ...* [6, с. 134]; *Тату, це моя жінка!* [8, с. 69]. Вокатив у середині речення концентрує увагу на зміст тексту, тоді як адресат мовлення нібито відходить на другий план: *Чекай, Вадиме, я щось і справді вже тебе не доганяю...* [6, с. 586]; *Оттака ловись, кобіто, – закохалася* [8, с. 29].

Звернення як активний процес комунікації має кілька форм вираження у мові, що зумовлює різні синтаксичні форми власне звертань у реченні.

Найвиразнішими є власне звертання в імперативно-наказових реченнях, у яких присудки стоять у наказовій формі. В імперативно-наказових реченнях при підметі – особливих займенниках звертання вживаються рідко і мають переважно оцінне значення. У подібних конструкціях займенник може входити в групу звертання. Напр.: *Фантастичний ти чоловік, Вадиме ...* [6, с. 597]; *Дитино моя, це ж я, твій тато!* [8, с. 131]; *Ой ти мужу необачний!* [8, с. 180]. Для прози Оксани Забужко речення, в яких займенник входить до звертання, не є характерними, тому трапляються зрідка.

Власне звертання функціонують також у питальних реченнях із модальним значенням прямої питальності. Напр.: *Нащо ти мені це все розказуєш, Вадиме?* [6, с. 604]; *Альо? ... Лялюсь? Ти слухаєш? ...* [6, с. 128].

У прозі Оксани Забужко також простежуються звертання, які в комунікативному відношенні виявляються на рівні речення, специфічно виконуючи його функцію. Їх називають звертаннями-реченнями, або вокативними реченнями.

Своєю структурою вокативні речення збігаються із звичайним непоширеним звертанням. В обох випадках головним і єдиним членом виступає ім'я особи. Проте своїм змістом вокативне речення багатше від звичайного звертання, бо нерозчленовано виражає якусь думку-почуття, що нею супроводиться звертання до особи. Ця думка завжди модально й емоційно забарвлена і виявляється у своєрідній інтонації, яка не цілком збігається з інтонацією звичайного звертання, залишаючись щодо типу звертально-спонукальною.

Є кілька основних груп вокативних речень, які розрізняються змістом і функцією:

1) вокативне речення, що ними гукають когось, просять, закликають чи вимагають якось зреагувати на поклик, зробити що-небудь, розповісти, пояснити і под. Напр.: *Дарцю. Дарцю, ти чуєш мене?* [8, с. 91];

2) вокативне речення з виразною спонукальною функцією – попереджувальною, заборонною, наказовою тощо; з їх допомогою вовець застерігає особу, до якої звертається, від непродуманих чи небажаних вчинків, висловлювань. Напр.: *Сестро, сестро* [8, с. 160] (назва оповідання); *Ленця. Любов моя* [8, с. 232];

3) вокативне речення, що виражають різноманітні реакції мовців, їх внутрішні переживання, які сконцентровані у звертанні і передаються інтонацією, підказують ситуацію, контекстом. Ці вокативні побудови можуть виражати радість і здивування мовців при зустрічі, часто несподіваній, напр.: *Чоловіче! Адаме! Я поставив тебе у центрі всесвіту* [8, с. 121]; *О сліпуче, прекрасне і дике! Грай вогнями...* [8, с. 123].

Таким чином, специфіка вокативів у прозі Оксани Забужко полягає у тому, що кількість вокативів у ній, порівняно з іншими письменниками, незначна. Вона полюбляє художню публіцистику, яка не передбачає вокативів. Серед вокативів переважають традиційні непоширені, при яких, найчастіше, трапляються займенники 2-ї особи; постпозиція і препозиція щодо розміщення вокативів, в цілому, збігаються за частотністю використання. Письменниця часто послуговується пестливими формами вокативів, повторами, вигуками і підсилювальними частками, щоб передати емоційно-експресивну характеристику персонажів, описати стосунки між ними, вказати на основні риси характеру тощо. Називний відмінок як дублет кличного, окрім дібраних російськомовних варіантів, у Оксани Забужко майже не трапляється. Використання вокативних речень у прозі письменниці обмежене, це пов'язано з тим, що Оксана Забужко переважно використовує складні синтаксичні конструкції, які не потребують таких речень. Вокативні речення у творчості Оксани Забужко трапляються у назвах оповідань «Сестро, сестро», а також вони часто повторюють (дублюють) вокатив у наступних синтаксичних конструкціях. Окрім того, варто зазначити, що вокатив у письменниці має національно-фольклорне забарвлення.

Оксана Забужко – яскравий представник елітарної сучасної літератури, що прагне удосконалити українське розмовне мовлення відповідно до вимог часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко І. О. Семантичні типи вокативів як джерело характеристики мовної особистості (на матеріалі художнього дискурсу) / І. О. Бойко. // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ : Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2013. – Вип. 27. – С. 102–106.
2. Вольська Ю. Неелементарні прості речення з вокативними синтаксеми, їх реалізація у творах Т. Г. Шевченка. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua>
3. Гринишин М. Вокативні речення в асиметричних ситуаціях спілкування / Марія Гринишин. – Режим доступу : <http://mova.dn.ua>
4. Данилюк Н. Семантично-стилістичні особливості народнописаних звертань / Н. Данилюк // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 32–39.
5. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення : Просте речення, еквіваленти речення / П. С. Дудик. – К. : Наук. думка, 1973. – 288 с.
6. Забужко О. Музей покинутих секретів : Роман / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 832 с.
7. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу : Роман / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 176 с.
8. Забужко О. Тут могла б бути ваша реклама : Оксана Забужко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 320 с.
9. Межов О. Г. Функціне навантаження вокативів у поетичних творах Василя Стуса / О. Г. Межов // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Серія Філологічна. – 2014. – Випуск 44. – С. 181–188.
10. Каратаєва А. Український вокатив у текстовій структурі історичного роману «Диво» Павла Загребельного / Анна Каратаєва. – Режим доступу : <http://mova.dn.ua>

11. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
12. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

Ермоленко С. І., Песфі В. М.

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА)

Актуальність статті зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення порівнянь, зокрема потребою детального висвітлення їхньої сутності, різновидів, засобів вираження, структурних, семантичних характеристик у художній літературі.

Порівняльні конструкції із лексико-граматичного боку досліджували Н. Шаповалова [10] (функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові) й І. Кучеренко [7] (порівняльні конструкції мови в світлі граматики), тоді як із стилістичного – А. Сващенко [8] (порівняння у творчості О. Кобилянської), Л. Ставицька [9] (порівняння в поемі М. Бажана), Г. Конторчук [6] (порівняння в поетичному мовленні В. Стуса), О. Барменкова [5] (компаративна модель світу в російській мові та її реалізація у творах І. Бабеля) та ін.

Одним із найменш досліджених в українському мовознавстві у цьому колі проблем є питання вираження порівнянь у художній прозі, а саме у творчості Юрія Андруховича.

У цих текстах порівняння мають значний стилістичний потенціал: вони надають асоціативного світосприймання описові дійсності, особи чи предмета; увиразнюють їхню експресивну ознаку тощо. На думку багатьох лінгвістів, такі порівняння виконують передовсім естетичну функцію. І ця властивість порівнянь із великою майстерністю використана в творчості «станіславського феномена» – Юрія Андруховича, який організував літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» у 90-х рр. XX ст., нині пише прозові твори та є активним громадським активістом, поборником європейської інтеграції, шанувальником елітарної літератури, а також його вірші було покладено на музику, яку виконують музичні гурти «Мертвий півень», «Плач Єремії», «Знову за старе», «Сігал Сложив Спілка», й особливо останнім часом у польському гурті «Карбідо».

Виражаючи почуття щодо певної особи, об'єкта чи ситуації, Юрій Андрухович використовує порівняння різних типів. Попри те, що порівняння є вагомим чинником творення експресивності художніх творів, вони й досі не підлягали ґрунтовному предметному аналізу, що й доводить актуальність нашого дослідження.

Метою статті є визначення семантико-структурного статусу порівнянь на матеріалі прози Юрія Андруховича.

Порівняння за своєю структурою у прозі Юрія Андруховича ми можемо поділити на такі типи: 1) порівняння-присудки (*При цьому я немов бачив...* [4, с. 6]); 2) порівняння як головні члени односкладних речень (*Так наче його не існувало ніколи на цьому світі* [4, с. 10]); 3) порівняння-обставини способу дії (*...назва нашого з «Карбідо» альбому прийшла неначе сама собою – «Самогон»* [4, с. 6]); 4) порівняння, виражені орудним відмінком іменників у функції об'єкта порівняльної конструкції (*Так от – Егон Альт виявився не таким* [4, с. 7]); 5) порівняння, виражені прислівниковою формою з **по-** (*Не було й тіні від того ледь екзальтованого і по-божевільному закоханого в мої писання дивака...* [4, с. 7]); 6) порівняння, виражені порівняльними зворотами із сполучниками **як, мов, ніби** тощо) (*...махаючи руками, ніби крилами...* [3, с. 104]; *...і продерся, мов крізь вапу, липку і криваву, крізь це повітря...* [3, с. 103]); 7) порівняння-обставини міри й ступеня (*... він зупиняв натовську агресію як міг* [4, с. 18]; *... серце калатало як навіжене ...* [3, с. 102]); 8) порівняння-обставини причини й мети (*... спершу мейлом, а тоді, як підтвердження, і телефоном* [4, с. 6]); 9) порівняння-означення (*... сам собою вже наче звільнений від головного з внутрішніх зобов'язань* [4, с. 6]; *Кімнати минали з такою швидкістю, як на екрані ...* [3, с. 102]; ...